

Utjecaj Arthura Schopenhauera na književnost i umjetnost

Jasenska Frelih
jasenska.frelih@zg.t-com.hr

UDK: 82:1 Schopenhauer, A.
7:1 Schopenhauer, A.
Pregledni članak/Review
Primljeno: 21. svibnja 2012.
Prihvaćeno: 14. srpnja 2012.

Arthur Schopenhauer (1788.-1860.), filozof postkantovske tradicije, poznat kao »filozof pesimizma«, autor djela Svijet kao volja i predodžba, svoju popularnost stekao je više preko suvremenih pisaca i umjetnika, nego što je utjecao na filozofe mlađe generacije. Njegov pesimistično obojen svijet bio je pravi izvor inspiracije za književnike, ali i glazbene i likovne umjetnike. Utjecaj koji je imao na Nietzschea i Wagnera zasigurno je na prvom mjestu, ali utjecaj koji je izvršio i na neke druge velikane tog doba, kao što su Tolstoj, Kafka i kasnije Hesse, također je važan. Navedeni Schopenhauerovi sljedbenici većinom nisu podupirali njegovu filozofiju u cjelini, već su više fragmentirali Schopenhauerovu misao. Danas se Schopenhauer istražuje više nego ikad i njegova filozofija tek treba biti ispravno valorizirana. Činjenica je da je Schopenhauerov način pisanja, uz neke kasnije manje izuzetke, imao neponovljiv literarni stil, sve do danas.

Ključne riječi: *književnost, umjetnost, Nietzsche, Wagner.*

Uvod

Schopenhauerov osebujan stil, ne samo na polju filozofskog rada, imao je velik broj pristalica. Karakteristična je za tri velika filozofa 19. stoljeća, a pri tome se misli na Kierkegaarda, Schopenhauera i Nietzschea, prožetost stalnim pesimizmom i besmislenošću ljudske egzistencije,¹ ali je izuzetno važan za kulturu općenito, možda još i važniji, njihov osebujan jezični stil, bogat i slikovit rječnik, zbog kojeg se njihova djela ponekad čitaju više kao primjer vrhunske književnosti, nego filozofije.

¹ Oni će snažno utjecati jedan na drugoga, ali i na razvoj filozofije egzistencije. Kierkegaarda se smatra pretečom ove filozofske struje.

»Način djelovanja Kierkegaarda, Nietzschea i Schopenhauera upravo pokazuje dokle se u 19. stoljeću došlo u konkurentskom spoju pjesnika i filozofa.«²

Uslijed takva književnog stila, Kierkegaard i Schopenhauer³ zaista su uspjeli prikazati najcrnje tjeskobe ljudskog roda,⁴ dok Nietzscheov stil ponekad zna biti zabavan i duhovit. Nadalje, opisivanje osobne dimenzije doživljavanja svijeta od izuzetne je važnosti za ovu trojicu filozofa. Također, sva trojica naglašavali su traganje za bezuvjetnom istinom.⁵ Zbog svega navedenog, ovi su filozofi dali obilježje cjelokupnom 19. stoljeću, iako je to općenito bio dominirajući smjer,⁶ karakterističan za to doba, koji se protezao kroz cjelokupnu književnost i umjetnost, a zahvaćao je najšire slojeve ljudi.

Obrisi Schopenhauerove misli

Da bi se uopće shvatilo kako je Schopenhauer toliko utjecao na suvremene književne i umjetničke stvaratelje, treba naglasiti da njemački idealizam, koji je direktno prethodio Schopenhauerovu stvaralaštvu, po prvi put izdvaja estetiku kao posebnu filozofsku granu, te je čak stavlja u samo središte filozofskog istraživanja. Predstavnici njemačkog idealizma zaslužni su za spoznavanje umjetnika kao pravog stvaratelja. Sve je to posve razumljivo ako se zna da je u to vrijeme umjetnički romantizam bio na svom vrhuncu, a s idealističkom filozofijom tvorio je nedjeljiv sustav. Vrhunac ovakva filozofskog sustava vidljiv je kod Schellinga, koji umjetnost vidi kao cilj djelovanja ne samo u filozofskom stvaralaštvu, već i u djelovanju prirodnih znanosti. Slijedom toga, čak će i neki priznati estetičari staviti estetiku kao filozofsku disciplinu između prirodnih i društvenih znanosti, ali za koju je važno naglasiti da ima filozofske temelje.⁷

Na takvim temeljima započinje i Schopenhauer svoje djelovanje. Ne samo da je shvatio estetiku kao način oplemenjivanja cjelokupnog života (kako je do

² Nadežda ČAČINOVIĆ-PUHOVSKI, *Estetika*, Zagreb, 1988, 65.

³ Više o sličnostima ovih dvaju filozofa u: »Schopenhauer i Kierkegaard«, u zbirci članaka Maksima SANTINIJA, *Schopenhauer i savremena misao*, Novi Sad, 1990, 36-46.

⁴ Već je iz naslova Kierkegaardovih knjiga vidljiva njegova opsesija ljudskom boli; *Strah i drhtanje, Bolest na smrt, Pojam tjeskobe*. U svom djelu *Filozofske mrvice*, prev. Milan Tabaković, Beograd, 1980, Kierkegaard se obračunava s Hegelom, ali donosi i neka razmatranja o Bogu. U pogovoru knjige Tabaković kaže da je Kierkegaard u filozofiju unio nove pojmove, kao što su »osjećanje, volja, strast, strah, strepnja, paradoks, trenutak i slično«, čime je otvorio vrata nadolazećem egzistencijalizmu i razvoju suvremene psihologije (123).

⁵ Ovo traganje za istinom nije svojstveno samo ovim filozofima, već filozofima općenito, ali su ova trojica u svojim djelima stalno naglašavali potrebu za njenim otkrivanjem.

⁶ Taj period obilježava svojevrsno razočaranje kod ljudi, nakon velikog optimizma koji je zahvatio široke mase ljudi u periodu poslije francuske revolucije. Ali to i jest karakteristika cjelokupne povijesti u kojem dominira stalna izmjena općeg raspoloženja.

⁷ Usp. Max BENSE, *Estetika*, preveo Radoslav Putar, Rijeka, 1978, 19 i dalje. Ipak, Bense tvrdi da estetika nije samostalna disciplina unutar filozofije, kao npr. logika, već je više disciplina primijenjene filozofije (*isto*, 19 i dalje).

tada isključivo podrazumijevana), već joj je i priznao intenzivniju formu znanja. Pri tome je naglašavao do tada nepriznatu važnost samog umjetnika, shvaćajući ga kao svojevrsnog genija, tj. čovjeka koji, uočavajući pojedinačno, razumijeva opće. Dajući umjetnosti iscjeliteljsku moć u prevladavanju cjelokupne patnje ljudskog bivstvovanja, ali i snagu da na poseban način odgovara na životna pitanja i zbog toga u sebi sadržava iskonsku mudrost, Schopenhauer je udario temelje estetike kakvu danas poznajemo. To je i bio jedan od glavnih razloga zbog čega su umjetnici tog vremena s divljenjem prihvatili njegovo naučavanje.

Schopenhauer se pitanjima estetike bavio u svom djelu *Svijet kao volja i predodžba*, posebno u trećem poglavlju, gdje govori o svijetu kao predodžbi, ali cjelokupno ljudsko postojanje gleda iz estetske perspektive. Pri tome se umjetničko stvaralaštvo shvaća isključivo kao kontemplativno razmišljanje koje omogućava čovjeku svojevršno preživljavanje u svijetu koji je sav obilježen tragikom. No međutim, tek objavljivanjem svog djela *Parerga i Paralipomena*, Schopenhauer će doživjeti pravi procvat, jer je u njemu na jednostavan i prihvatljiv način sažeo bit svog naučavanja. To djelo, za koje sam kaže da je »filozofija za svijet«,⁸ imalo je za cilj – putem svojih dosjetki i aforizama – navesti ljude da se nakon čitanja posvete proučavanju njegova kapitalnog djela, tj. *Svijeta kao volje i predodžbe*. Na taj je način Schopenhauer želio svoju filozofsku misao približiti što širem krugu ljudi. Ubrzo je stekao mnoštvo pristalica, među kojima su neki zaista bili pravi sljedbenici njegova filozofskog sustava (npr. Nietzsche) i pristaše osebujnog književnog stila, kao npr. Tolstoj i Thomas Mann, dok su drugi samo kraće vrijeme podlegli njegovom utjecaju.

Danas je Schopenhauerova misao u dobroj prilici da konačno bude prihvaćena u skladu sa svojom vrijednošću. Zanimanje za njegovo stvaralaštvo u stalnom je porastu, a to se vidi po sve većem broju tekstova koji se o njemu objavljuju, ali i o novim pitanjima koja se postavljaju o njegovoj filozofiji. Mnoštvo je suvremenih autora koji u različitim kontekstima spominju upravo Arthura Schopenhauera.

Schopenhauerov utjecaj na književnost

Razumijevanje svijeta na Schopenhauerov način zaživjelo je u pravom smislu riječi tek potkraj njegova života, ali najjače krajem 19. stoljeća i kasnije, kada joj je pravu popularnost omogućio Friedrich Nietzsche.⁹ Schopenhauerov stil nesumnjivo je utjecao na cjelokupni Nietzscheov opus. Ne samo da je Nietzs-

⁸ Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, New York, 1983, 426. R. Safranski (ur.) u knjizi *Schopenhauer*, München, 1995, izbor najzanimljivijih citata iz ovog djela naziva »Schopenhauer zum halben Preis« (»Schopenhauer u pola cijene«, prev. a.).

⁹ Za obojicu filozofa može se reći da su pravu popularnost stekli tek poslije smrti. Popularnost Schopenhauerove filozofije bila je na mnogo mjesta pretjerana, ona je kod pojedinih ljudi činila izvjesni životni stil.

cheov literarni stil jedinstven, kao uostalom i Schopenhauerov, već oni dijele i istovjetnu filozofsku misao, barem što se tiče početnog Nietzscheova djelovanja. On je išao tako daleko da je objavio esej o Schopenhaueru gdje ga spominje kao svog učitelja.¹⁰ Iz njegovih pisama također se jasno može vidjeti da govori upravo o Schopenhaueru. Nietzsche gleda na Schopenhauera isključivo kao na starijeg mentora i njegovim radom se ponosi. Posebno je oduševljen Schopenhauerovim beskompromisnim traganjem za istinom.¹¹

Već u samom početku svog stvaralačkog rada, Nietzsche se oslanja na Schopenhauera. U *Rođenju tragedije* on preispituje važnost suvremene znanosti, ali i umjetnosti, koja je jedina u stanju odgovoriti na metafizičke potrebe čovjeka.¹² Kao i Schopenhauer, Nietzsche nastavlja veličanjem važnosti samog umjetnika, pri čemu se on ukazuje kao bolji od drugih, jer putem umjetnosti prolazi kroz svojevrsnu katarzu. Genij je za Nietzschea isto što i za Schopenhauera, tj. usamljena individua, odbačena od svijeta samo zato što je drugačija i što svijet vidi temeljitije od ostalih ljudi. Tipičan primjer takva genija za Nietzschea je upravo Schopenhauer. Uslijed takve neprihvaćenosti od strane društva, obojica filozofa ismijavaju vlastitu naciju.¹³ Posebno su bili razočarani službenim stavom prema filozofima.¹⁴

To je bilo doba u kojem su se društvene znanosti konačno počele razvijati odvojeno, ali su jedna drugu nadopunjavale. Schopenhauer se pokušao baviti psihologijom, jer je čovjek bio u središtu njegovog zanimanja, a pod njegovim utjecajem i Nietzsche se osvrnuo na pitanja biologizma. U tom smislu, on se ne trsi razvijati neki poseban sustav, nego ostaje unutar književnog oblika. Pitanja koja su ova dvojica filozofa postavljala bit će kasnije uspješno iskorištena u ranim radovima prvih psihologa. Zbog tog međudjelovanja različitih društvenih disciplina bilo je i moguće da Schopenhauer, a preko njega i Nietzsche, imaju tako velik utjecaj ne samo na suvremenu književnost i umjetnost, već i na druge društvene grane. Razvoj suvremene psihologije i pojava Sigmunda Freuda

¹⁰ Usp. Friedrich NIETZSCHE, *Ecce homo*, prev. Šime VRANIĆ, Zagreb, 1994, 74-75. Cijeli esej objavljen je pod imenom *Schopenhauer kao odgajatelj*, prev. Mario KOPIĆ, Zagreb, 2003.

¹¹ »Takav jedan dürerovski vitez bio je naš Schopenhauer; nedostajala mu je svaka nada, ali je htio istinu. Ravnih mu nema« (Friedrich NIETZSCHE, *Rođenje tragedije*, prev. Vera ČIČIN-ŠAIN, Zagreb, 1983, 123).

¹² »Možda je umjetnost čak nužan suodnos i dopuna znanosti?« Friedrich NIETZSCHE, *Rođenje tragedije*, 90.

¹³ »Kod Nijemca, gotovo kao kod žene, nikad se ne stiže do temelja, on ga nema; to je sve« (Friedrich NIETZSCHE, *Ecce Homo*, 114). »Mom je častoljublju čak do toga da važim kao preziratelj Nijemaca *par excellence*« (isto, 115).

¹⁴ Arthur SCHOPENHAUER, u: *O pisanju i stilu*, prev. Milan VUJAKLIJA, Beograd, god. izd. nepoznata, (ali svakako prije Drugoga svjetskog rata, op. a.), 39 piše: »Njemački učenjak je isuviše siromašan, a da bi mogao biti pošten i častan.« A Nietzsche: »Dočim u Njemačkoj teorijski čovjek svoje znanstveno određenje većinom obavlja na račun čistoće svojeg karaktera, kao bijednik pun obzira, pomaman za položajima i čašću, oprezan i savitljiv, neiskreno laskav spram utjecajnih i nadređenih« (Friedrich NIETZSCHE, *Schopenhauer kao odgajatelj*, 77-78).

omogućit će oslobođenje podsvjesnog u čovjeku i na taj način će moderna književnost i umjetnost dobiti slobodu ekspresivnog izričaja.¹⁵

Kasnije se Nietzsche udaljio od Schopenhauerovog filozofskog nauka,¹⁶ ali je stalno na različite načine bio u dijalogu sa svojim prethodnikom. Na ovom je mjestu važno naglasiti i sličnost u njihovu jezičnom stilu koji koriste u svojim djelima.¹⁷

Schopenhauer i Nietzsche svojim su stilom utjecali na razvoj ekspresionizma s početka 20. stoljeća, u kojem je bilo važno istaknuti negiranje bilo kakvih građanskih ili moralnih vrednota.¹⁸ Ipak, često su njihove misli obrađivane površno, u različitim »formulama«, ovisno o tome kako je pojedinom autoru odgovaralo.

Imajući na umu da je pesimizam¹⁹ kod mnogih autora koji su se bavili Schopenhauerom smatran kao temelj njegova naučavanja, ne začuđuje kakav je

¹⁵ Ellenberger u svojoj knjizi *The Discovery of the Unconscious. The History and Evolution of Dynamic Psychiatry*, New York, 1970, na str. 542. piše da »nema ni najmanje sumnje da Freudova misao prenosi misli filozofa XIX stoljeća, u prvom redu Schopenhauera, koji je za njega bio prvi i najvažniji među suvremenim filozofima koji su se bavili nesvjesnim. Također je važan Freudov biograf R. K. Gupta, koji doduše, naglašava njihovu sličnost, ali ne navodi detaljne argumente za to.« Schopenhauer o tome jednostavno kaže: »Svijest je samo površina našeg duha, a isto kao i o kugli zemaljskoj, mi poznajemo samo njezinu koru, a ne ono što je unutra« (Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung II*, Zürich, 1977, 158). Thomas Mann smatrao je da je Schopenhauer imao puno veći utjecaj na Freuda nego npr. Nietzsche, te da je Freud naprosto Schopenhauerov učenik. S tim u vezi, Mann će Schopenhauerovo naučavanje nazvati »demaskirajućom psihologijom« (usp. Gerd HAFFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, Zürich, 1977, 239). S druge strane, Nietzscheov biograf Eugen Fink smatra da je upravo Nietzsche u svom djelu *Tako je govorio Zaratustra* začeo tzv. »raskrinkavajuću psihologiju« (usp. Eugen FINK, *Nietzscheova filozofija*, prev. Branko DESPOT, Zagreb, 1981, 57 i dalje).

¹⁶ Ovdje se misli na Schopenhauerovo naučavanje o prakticanju sućuti i supatnje kao mogućnosti izbavljenja iz svijeta koji je i onako sav obilježen ljudskim tragedijama.

¹⁷ Poznato je da je Schopenhauer opisivao uzvišenost planina, dok će Nietzsche o tome govoriti: »U brdima je najpreči put od vrha k vrhu; ali zato moraš imati duge noge. Izreke trebaju biti vrhovi, a oni kojima se upućuju, veliki i stasiti« (Friedrich NIETZSCHE, *Tako je govorio Zaratustra*, prev. Milan ČURČIN, Beograd, 1987, 42). Nadalje, Schopenhauerovo shvaćanje braka više je nego jasno. Nietzsche će o tome reći sljedeće: »Čovjek mi izgledaše zreo za smisao zemljin; ali kad mu sagledah ženu, učini mi se zemlja domom za slaboumne. (...) Svi su kupci obazrivii, u svakoga su lukave oči. Ali još i ponajlukaviji kupit će ženu svoju u vreći. Mnoge kratke ludosti – to vi zovete ljubavlju. A vaš brak učini kraj tim mnogim kratkim ludostima – jednom drugom glupošću« (isto, 73). Schopenhauer je čitavu filozofiju izgradio na ništavnosti života, patnji i dosadi s jedne strane, te mogućnosti njihove mortifikacije pomoću slamanja volje. Nietzsche će o tome progovoriti na sljedeći način: »Život je sama patnja – kažu drugi, i ne lažu; pa učinite da vi prestanete! Učinite da prestane život koji je sama patnja! Evo kako treba glasiti nauk vaše vrline: ubij sama sebe! Ukradi potajno iz života sebe samog! (...) Samilost je potrebna – kažu treći. Uzmite što imam! Uzmite što sam! Utoliko će me manje držati život!« (isto, 48-49).

¹⁸ Više o tome Mario DE MICHELI, *Umjetničke avangarde XX stoljeća*, prev. Mihaela VEKARIĆ, Zagreb, 1990, 61 i dalje.

¹⁹ »Arthur Schopenhauer (1788-1860) is distinctive among philosophers in the western tradition for holding to starkly pessimistic view of life...« (Michael TANNER, *Schopenhauer*, New York, 1999, 1). (»Arthur Schopenhauer se razlikuje među filozofima zapadne orijentacije po tome što se držao pesimističnog pogleda na život«, prev. a.) ili »In the most people's mind the identifying feature of Schopenhauer's thought has always been its pessimism. Indeed, his name is more

to utjecaj ostavilo u književnosti s kraja 19. stoljeća i cijele prve polovice 20. stoljeća.²⁰ Katharine Everett smatra da je Schopenhauer krajem 19. stoljeća bio »najpopularniji i najutjecajniji pisac«.²¹ Bilo je kasnijih pokušaja da se jasno napravi razlika u Schopenhauerovu naučavanju – posebno kada govorimo o njegovoj etici, koja, sagledana u cjelini, nema taj pesimističan naboj – tako da se pokušaju objasniti neke njegove metafore i aforizmi kojima se tako vješto služio. Ipak, upravo će ta pesimističnost biti tako izazovna književnicima tog vremena, ali će donijeti i neke kasnije zloupotrebe njegova naučavanja.²² Bilo je autora koji su osuđivali ovakvo negativno gledanje na čovjekovu egzistenciju, a njegov nauk držali nekonzekventnim.²³

S obzirom da je Schopenhauerova filozofija isprepletena književnom prozom, u njegovim se djelima stalno susreću pojmovi kao besmisao, patnja, tjeskoba, tragedija. U to je vrijeme Goethe svojim *Patnjama mladom Werthera* izazvao ushićenje kod ljudi diljem Europe, a Schopenhauer je svojim djelima samo omogućio da »Weltschmerz« dobije uporište i u filozofiji.²⁴

Književnici tog vremena bili su oduševljeni Schopenhauerovim literarnim stilom.²⁵ Franz Kafka kasnije će reći: »Mora ga se bezuvjetno čitati i zbog samog jezika.«²⁶ Kada Schopenhauer izgovara legendarnu rečenicu: »Patnja je osnova cijelog života«,²⁷ onda nas ne zapanjuje ljepota stila, već originalnost i jednostavnost same misli. Schopenhauera se s pravom, kao i Nietzschea, drži za lingvističkog genija; on nema suvišnih riječi, njegove su opaske zadivljujuće,

closely associated with pessimism than any other writer's. Even professional philosophers tend to see him in this light, as is evidenced by the title of Frederic Copleston's book *Arthur Schopenhauer. Philosopher of Pessimism*« (Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, New York, 1983, 13.) (»U svijesti većine ljudi Schopenhauerova je misao oduvijek bila prepoznavana po svom pesimizmu. Čak štoviše, njegovo je ime puno više vezano uz pesimizam nego bilo kojeg drugog autora. Čak su i profesionalni filozofi skloni vidjeti ga pod ovim svjetlom, kao što je i razvidno iz naslova knjige Frederica Coplestona *Arthur Schopenhauer. Filozof pesimizma*«, prev. a.) Na taj se način podupirala teorija koja je prerasla u svojevrstan mit o filozofu pesimizma, a u 19. stoljeću je bila u potpunosti usklađena s općim stanjem duha tadašnjih ljudi.

²⁰ Ponovno valja naglasiti da, s obzirom na tijek povijesti 19. stoljeća, više nije bilo mjesta za romantizam ili romantični subjektivizam kakav nam je poznat otprije.

²¹ Katharine EVERETT GILBERT, Helmut KUHN, *Istorija estetike*, prev. Dušan PUHALO, Beograd, 1969, 388. I dalje: »Čak i u autora koji verovatno nisu nikad videli ni jednu njegovu knjigu, na primjer, Gautier i Flaubert, možemo osetiti nešto kao duhovnu srodnost s njim« (*isto*).

²² Slična sudbina dogodila se s Nietzscheovom ostavštinom, što je poznatije u javnosti.

²³ Bertrand Russell molio je ljude da ne čitaju Schopenhauerove knjige (usp. Bertrand RUSSELL, *Istorija zapadne filozofije*, prev. Dušanka OBRADOVIĆ, Beograd, 1962).

²⁴ Schopenhauer je i surađivao s Goetheom, kojeg je upoznao još u mladosti u Weimaru.

²⁵ »Schopenhauer's rhetoric is impressive, and has had a very powerful effect on many people, especially artist of various kind« (Michael TANNER, *Schopenhauer*, 19). (»Schopenhauerova je retorika impresivna i imala je vrlo snažan utjecaj na mnoge ljude, posebno na umjetnike različitih vrsta«, prev. a.).

²⁶ Ozren ŽUNEC, *Suvremena filozofija I*, Zagreb, 1996, 72. Također u: Gerd HAFFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 251.

²⁷ Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung I*, Zürich, 1977, 402. Ta će rečenica kasnije biti nebrojeno puta ponavljana, ona je postala svojevrсна legenda.

a sposoban je pisati iznimno dugačke rečenice, koje sadrže mnoštvo zanimljivih misli, obogaćene subjektivnim opažanjima.²⁸ U *Oxford Book of Aphorisms* postoji 48 Schopenhauerovih citata i ispred njega je samo jedan pisac s više nabrojanih citata (55) i to je Nietzsche. Niti jedan drugi filozof nije im se niti približio.²⁹

Iako mu cjelokupna djela, kao i pojedine rečenice u njima, odišu stalnim pesimizmom, moguće je naći i sarkastičnih dijelova.³⁰

U tome i jest tajna njegove stvaralačke moći. Književnici tog doba potvrđuju da je Schopenhauer na njih ostavio neizbrisiv trag, posebno kada govorimo o traganju za istinom, te skrivenim i tajnovitim elementima u čovjeku, čime i počinje razvoj psihologije. Ti književnici su sljedeći: Turgenjev, Thomas Mann (ne samo kao književnik, već i kao priznati teoretičar kulture),³¹ Marcel Proust, Lav N. Tolstoj³² i drugi.

Tolstoj je u periodu između pisanja *Rata i mira* i *Ane Karenjine* nekoliko godina proveo proučavajući Schopenhauera. Magee navodi da je pisao svojim prijateljima: »I don't know if I'll ever change my opinion, but at present I'm certain that Schopenhauer is the most brilliant of men.«³³ Toliko je obožavao Schopenhauera da je njegovu sliku objesio na zid radne sobe. Smatrao je da je Schopenhauerova filozofija otišla toliko daleko koliko se uopće može stići. Ipak, sam će to svoje »trenutačno uvjerenje« promijeniti kasnijih godina, kada mu Schopenhauer neće moći ponuditi odgovor na pitanje o stvarnom smislu života, a koji će Tolstoj pronaći u religiji.

²⁸ Navest ćemo jednu, koja je tipičan primjer Schopenhauerova jezičnog stila. »Zaista je nevjerojatno kako prazno i beznačajno, kada se gleda izvana, a tupo i besmisleno, kada se osjeća iznutra, protječe život većine ljudi. On je otužna čežnja i mučenje, sanjalačko teturanje kroz četiri životna doba do smrti, u pratnji niza trivijalnih misli. Ljudi su nalik na satove koji se navijaju i idu, ne znajući zašto; i svaki put kada se čovjek začne i rodi, životni sat iznova je navijen, kako bi sada opet ponovio sada već bezbroj puta odsviranu kompoziciju, stavak po stavak i takt po takt, s beznačajnim varijacijama« (Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung I*, 402).

²⁹ Više o tome Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, 255. U uvodu svoje knjige o Schopenhaueru, Janaway navodi da je Schopenhauer »najčitaniji njemački filozof« (Christopher JANAWAY, *Schopenhauer*, Oxford, 1994, 0).

³⁰ Kao primjer nam može poslužiti ova tragikomična rečenica: »Ali njemački učenjak isuviše je siromašan, a da bi mogao biti pošten i častan. Zato je njegov put i njegova metoda da se ulaguje, saginje i odriče svog uvjerenja, da piše i uči druge ono u što ni sam ne vjeruje, da puži, klanja se i sklapa veze, da vodi računa o ministrima, velikanima, kolegama, studentima, knjižarima, recenzentima, ukratko o svemu prije negoli o istini i tuđoj zaslugi. Na taj način on postaje, obično, vrlo prepredena lopuža« (Arthur SCHOPENHAUER, *O pisanju i stilu*, 39).

³¹ Mann je napisao esej o Schopenhaueru, ne bi li ljude potakao na temeljitije čitanje o njemu. Cijeli esej može se naći u: Gerd HAFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 87-132.

³² Tolstoj je bio deklarirani šopenhauerovac. Na njegov je nagovor *Svijet kao volja i predodžba* preveden i u Rusiji.

³³ »Ne znam hoću li ikada promijeniti svoje mišljenje, ali trenutačno sam uvjeren da je Schopenhauer najveličanstveniji čovjek« (prev.a.) (usp. Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, 403. i dalje. Isti citat navodi i Gerd HAFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 189).

Što se tiče Turgenjeva, u svom djelu *Duhovi* potpuno je preuzeo Schopenhauerovu tezu o nedostatku nade za budućnost ljudskog roda, a to je bilo potaknuto ignoriranjem njegove knjige *Očevi i djeca* od strane mlađe generacije, što je sam Turgenjev identificirao sa sudbinom Arthura Schopenhaura,³⁴ u trenutku kada njegova filozofija nije naišla na pravi odjek kod publike. U opisima koje daje u *Duhovima* vidljiv je Schopenhauerov utjecaj, gdje su ljudi prikazani kao nevažna bića u svemiru u vječnoj borbi sa silama koje ne mogu kontrolirati.³⁵

U Francuskoj je vidljiv Schopenhauerov utjecaj na književnike s kraja 19. stoljeća. U prvom redu to se odnosi na Emila Zolu, koji je napisao esej o Schopenhaueru, a u kojem progovara o volji koja diktira čitav ljudski život i s tim u vezi, neobjašnjivoj ljudskoj volji za životom. S druge strane, ako znamo koliki je pesimizam i kolika tragika ljudskog roda naglašena u njegovu glavnom djelu *Germinal*, onda je jasno da je, ako ne Schopenhauer, a onda čitavo negativističko raspoloženje Europe s kraja 19. stoljeća, utjecalo na nastanak njegova najpoznatijeg literarnog djela.

I za Guya de Maupassanta smatra se da je bio pod Schopenhauerovim utjecajem, posebno što se tiče shvaćanja teorije umjetnosti.³⁶ Pod raznim pseudonimima objavljivao je članke u kojima se jasno vide aluzije na Schopenhauera.³⁷ Poznato je da Maupassant nije čitao druge autore, ali se sigurno zna da je čitao Schopenhauera.³⁸

Ipak, najveći je trag Schopenhauerova filozofija ostavila u djelima Marcela Prousta.³⁹ Čitav njegov opus *U traganju za izgubljenim vremenom* odiše bezvremenskom tugom, a život čovjekov prolazi u očekivanju nečeg boljeg i ljepšeg. Tuga ispunjava njegovu svakodnevnicu, s neizbježnim krajem u smrti.⁴⁰ Zato je

³⁴ Turgenjev će u knjizi *Očevi i djeca*, prev. Jasmina-Ina KRSTANOVIĆ, Sarajevo, 1990, reći: »Shvatili samo da i najpametniji među nama, takozvani napredni ljudi koji raskrinkavaju, nisu ni za šta, da se bavimo besmislicama«, 68. Schopenhauer pak, u knjizi *Pareneze i maksime*, prev. Mladen IVANIŠEVIĆ, Split, 2002, 46, piše: »Unutrašnjoj praznini i ljudskoj duhovnoj neimaštini pripisujemo prijelaz nekog iz onog ljudskog puka, iz plebs čovječanstva, koji sve ispunjava i sve pokriva u neograničenoj količini, te je uvijek spreman prihvatiti sve bez razlike kako bi olakšao dosadu, prijelaz u društvo ljudi bolje vrste okupljenih zbog višeg cilja čime se sve pokvari ili izobličiti do neprepoznatljivog.«

³⁵ Time se aludira na Schopenhauerovo shvaćanje volje.

³⁶ »Čovjek, koji ide samo za tim da zabavlja svoju publiku već poznatim sredstvima, piše s povjerenjem, u bezazlenosti svoje prosječnosti, djela određena za neuku i besposlenu gomilu. Ali oni koje pritišću dva stoljeća prošle književnosti, oni koje ništa ne zadovoljava, kojima je sve odvratno, jer sanjaju o boljemu, kojima se sve čini već ocvalo, kojima njihov rad uvijek daje dojam beskorisnog i običnog posla, dolaze do toga da književnu umjetnost smatraju nečim nedokučivim, tajanstvenim, što nam otkriva tek po nekoliko stranica najvećih majstora« (Guy de MAUPASSANT, *Pierre i Jean*, prev. Slavko JEŽIĆ, Zagreb, 1985, 16-17).

³⁷ Usp. Gerd HAFFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 208-209.

³⁸ Više o tome: Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, 406.

³⁹ Gerd HAFFMANS u djelu *Über Arthur Schopenhauer* navodi kratak Proustov članak o Schopenhaueru (230-231) u kojem ovaj hvali Schopenhauerovu erudiciju i originalnost, koji su razvidni već nakon čitanja njegova djela *Parerga i Paralipomena*.

⁴⁰ »Stekao sam više pouzdanja u vitalnost i budućnost našeg prijateljstva koje je ostalo živo usred općeg mrtvila, samoće i propadanja stvari oko nas« (Marcel PROUST, *Put k Swannu*, prev.

Proust naglašavao iscjeliteljsku moć patnje.⁴¹ Nadalje, Proust spominje, kao i Schopenhauer prije njege, snažan osjećaj da mu rascvjetali pupoljci imaju što reći, te naglašava važnost komunikacije čovjeka i biljaka. Za Schopenhauera je poznato da je dane provodio šetajući parkovima i pričajući, zbog čega su ga ljudi gledali s čuđenjem, jer se činilo kao da razgovara s cvijećem.⁴²

Iako je engleska književnost, u usporedbi s npr. francuskom književnošću, manje interesa pokazivala za apstraktne ideje, ipak je Schopenhauerov utjecaj bio vidljiv, možda čak i najjasnije, upravo kod engleskog novelista Thomasa Hardyja.⁴³ Štoviše, o ovom utjecaju napisane su i neke disertacije,⁴⁴ ali je ovdje važno naglasiti da je Hardy bio opčinjen Schopenhauerovim shvaćanjem metafizičke volje i da čovjek, na izvjestan način, uopće nema slobodnu volju, te da se sav čovjekov život svodi na pojam sudbine. Ova teza doživjela je vrhunac u njegovoj noveli *Tessa iz porodice D'Urbervilles ili čista žena*,⁴⁵ koju je i napisao neposredno nakon što je pročitao Schopenhauerovu knjigu *Svijet kao volja i predodžba*.

Još je jedan engleski novelist važan kao primjer Schopenhauerova utjecaja – Joseph Conrad. Iako se Conrad nije bavio Schopenhauerom kao npr. Hardy, pretpostavljamo da je na Conrada utjecao putem Maupassanta. U Conradovoj noveli *Pobjeda* on govori o sinu filozofa, koji po svemu slični Schopenhaueru, čiji je život pod utjecajem oca i čija ga očekivanja stalno dovode u sukob s vlastitim interesima.⁴⁶

Ipak, nije čudno da je najveći utjecaj u književnosti Schopenhauer načinio na čovjeka s kojim je dijelio materinji jezik i istu kulturno-povijesnu tradiciju. Misli se na Thomasa Manna. Ne samo da je Schopenhauer utjecao na njegovo književno stvaralaštvo i shvaćanje umjetnosti,⁴⁷ već su dijelili i sličnu sudbinu. Kao i Schopenhauer, Thomas Mann je rođen u bogatoj obitelji, u kojoj je otac

Zlatko CRNKOVIĆ, Zagreb, 2004, 386).

⁴¹ Proust govori o »nekim bolnim čarima« (isto, 393). Ova teza doživjela je svoj vrhunac kod slavenskih književnika općenito, posebno kod Kafke. Nietzsche će to svojstvo pripisati isključivo Rusima i nazvati to »ruski fatalizam« (usp. Friedrich NIETZSCHE, *Ecce homo*, 29 i dalje).

⁴² Usp. Rudiger SAFRANSKI, *Schopenhauer and the wild years of philosophy*, Cambridge, Massachusetts, 1987, 216.

⁴³ Magee smatra da je ovaj utjecaj najvažniji i tome posvećuje nekoliko stranica svoje knjige *The Philosophy of Schopenhauer*, 406-409.

⁴⁴ Magee spominje Brenneckeovu *Thomas Hardy's Universe* i posebno *Thomas Hardy. An Illustration of the Philosophy of Schopenhauer* Helen Garwood (usp. *The Philosophy of Schopenhauer*, 407).

⁴⁵ Rasprave koje su spomenute, idealno se vide npr. u glavi 56. navedene knjige, prijev. Berislav GRGIĆ, Split, 1983, 337-350.

⁴⁶ Usp. Joseph CONRAD, *Pobjeda*, prev. Ivo ŠOLJAN, Sarajevo, 1980.

⁴⁷ »Pročišćujuće, posvećujuće dejstvo literature, razaranje strasti pomoću saznanja i reči, literatura kao put ka razumevanju, praštanju, ljubavi, iskupljujuća moć jezika, literarni duh kao najplemenitija pojava ljudskog duha uopšte, literata kao savršeni čovek, kao svetac... – u ovim rečima Lizavete Ivanovne nije teško prepoznati, gotovo kao u nekom rezimeu, glavne Šopenhauerove odrednice umjetnosti« (Dragan STOJANOVIĆ, *Čitanje Dostojevskog i Tomasa Mana*, Beograd, 1983, 111).

bio izuzetno važan. Tako je i Mann trebao naslijediti obiteljski posao, ali se, tijekom studija, potajno bavio pisanjem. Kasnije je odbacio očevu ponudu i postao pisac u pravom smislu riječi. Magee smatra da je sve ovo dovelo do izvjesne Mannove identifikacije sa Schopenhauerom. Treba samo znati da su Mannovi *Buddenbrookovi* saga o porodici kakvu je sam poznao, ali kakvu je dijelio i Arthur Schopenhauer.⁴⁸ Nadalje, Thomas Mann je poznat po svom stilu pisanja koji obilježava stanovita ironija, što uvelike mora zahvaliti upravo Schopenhauerovu književnom stilu. Mann je ostao Schopenhauerov pristaša do samog kraja, te se stalno angažirao oko njegova priznavanja, naglašavajući da takav čovjek ne smije biti zaboravljen, jer je njegov opus jednostavno »zadivljujuće umjetničko djelo«.⁴⁹

Više od svega, impresionira činjenica da je Schopenhauer ne samo utjecao na svoje suvremenike, već da je ostavio traga i u književnosti 20. stoljeća. Magee navodi da je u razgovoru s J. L. Borgesom otkrio kako mu je Schopenhauer bio izuzetno značajan u njegovu stvaralačkom radu. Štoviše, Borges tvrdi da je zbog interesa za Schopenhauera naučio njemački, ne bi li njegova djela čitao u originalu.⁵⁰

S obzirom da se po nekim kriterijima Schopenhauerova filozofija svrstava i u filozofiju apsurdna, onda bez imalo dvojbe možemo tvrditi da se njegov utjecaj proteže i u književnost apsurdna, kakvu nalazimo u djelima Samuela Becketta⁵¹ ili Eugenea Ionescoa, gdje se čovjek nalazi u stalnom iščekivanju nečeg boljeg, što se dovodi u vezu sa Schopenhauerovom voljom za životom, a kroz sve se proteže beznadan osjećaj tuge i dosade.

Franz Kafka koristi slične pojmove dosade, melankolije i apsurdna u gotovo svim svojim djelima.⁵² Nije propustio naglasiti koliko mu je važno bilo čitanje

⁴⁸ Vjerojatno je i glavni lik ovog romana, Thomas Buddenbrook u stvari slika samog Thomasa Manna, tj. kakav bi on bio da je preuzeo obiteljski posao. Sam Thomas Mann kasnije će reći da je Schopenhauerovu filozofiju uklopio u ovo svoje djelo (usp. Gerd HAFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 239).

⁴⁹ *Isto*. (U originalu: »ein bewundenswertes Kunstwerk«.)

⁵⁰ Nadalje, sam je rekao da su ga mnogi ljudi pitali zašto nije sustavno objasnio svoje shvaćanje života kakvo nalazimo u njegovim knjigama, na što je ovaj odgovorio da je to već učinio Schopenhauer. – Više o tome: Bryan MAGEE, *The Philosophy of Schopenhauer*, 413 i Gerd HAFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 264.

⁵¹ Usp. Theodor ADORNO, *Filozofsko-sociološki eseji o književnosti*, izbor prijevoda Nadežda Čačinović, Zagreb, 1985, 209, gdje je autor istakao Schopenhauerov utjecaj na stvaralaštvo Samuela Becketta kao »Schopenhauerovo nijekanje volje za životom«.

⁵² Spomenut ćemo samo neke: *Proces*, *Dvorac*, *Preobražaj*, *Pisma*. Kafka je općenito naglašavao iscjeliteljsku moć patnje, njenu veličanstvenost, ali je to objašnjavao time da je ona imanentna i razumljiva jedino slavenskim narodima, koji su joj skloni. Marguerite YOURCENAR mnogo godina poslije to će i potvrditi u svojoj knjizi *Orijentalne priče* (prev. Živan FILIPPI, Zagreb, 1999), gdje će pokazati zavidno poznavanje južnoslavenskih legendi, načina razmišljanja ljudi iz tih krajeva i napose njihovu iznimnu osjećajnost (usp. kratku priču »Mlijeko smrti« iz iste knjige, 31-41).

Schopenhauerovih knjiga, a zbog njegova posebnog stila koji je Kafka uvijek isticao, jednostavno će ga nazvati »Sprachkünstler«.⁵³

I Herman Hesse naglašavat će važnost patnje kao svojevrstne katarze. Nije nepoznato da se i sam osvrtao na Kafkinu sentimentalnost. Na Hessea je direktno utjecao Nietzsche, a zbog toga se može reći da je i sâm Schopenhauer utjecao na njegovo stvaralaštvo, posebno kada se zna kakvu je važnost Hesse pridavao budizmu. Sam Hesse će reći da je, unatoč utjecaju koji je na njega ostavio Nietzsche, upravo Schopenhauer bio osoba za koju je osjećao da mu »više pripada«,⁵⁴ te da je putem njega stekao osnovna znanja o indijskoj filozofiji. Njegove se knjige smatraju za filozofsko-prozna djela u kojima progovara o smislu života, mistici, transcendenciji, kao npr. *Narcis i Zlatousti* ili *Stepski vuk*.⁵⁵

Camusev *Stranac*, koji je obilježio cijelo 20. stoljeće, naglašava otuđenost suvremenog čovjeka i život bez budućnosti, zbog čega možemo reći da je šopenhauerizam zaista daleko dogurao. Camus se, kroz svoje literarno stvaralaštvo, bavio filozofskim problemima, posebno npr. problemom apsurdna. U djelu *Mit o Sizifu* spomenut će Schopenhauera u kontekstu rasprave o samoubojstvu.⁵⁶ Takvo uopćeno shvaćanje besmislenosti ljudskog postojanja⁵⁷ protezat će se sve do George Orwella, posebno u knjizi *1984*.⁵⁸

Marguerite Yourcenar u svojoj biografiji *Otvorenih očiju* na direktno pitanje da li joj je i Schopenhauer što značio odgovara: »Da, samo što se to vrlo brzo izmiješalo s utjecajem budizma, jer je Schopenhauer zapravo prvi pokušaj prilagodbe budističke misli nekoj europskoj zemlji. Ne mogu, a da bez uzbuđenja ne pomislim na Mannova Thomasa Buddenbrooka koji, nakon konvencionalnog i obeshrabrenog života, u Schopenhaueru otkriva istodobno smisao očaja i možda najviši mir.«⁵⁹

⁵³ Gerd HAFFMANS, *Über Arthur Schopenhauer*, 251.

⁵⁴ *Isto*, 242.

⁵⁵ Na ovom mjestu važno je navesti jedan tipičan »ničeovski« odlomak: »Većina ljudi ne želi plivati prije nego to i umije. Zar to nije duhovito? Naravno da ne žele plivati! Ta rođeni su za tlo, ne za vodu. I naravno da ne žele misliti; ta oni su stvoreni za život, ne za mišljenje! Tako, a tko misli, tko od mišljenja pravi glavnu stvar, taj u tome može doduše daleko dospjeti, ali takav je pak tlo zamijenio vodom, a u njoj će se jednom utopiti« (Herman HESSE, *Stepski vuk*, prev. Vera ČIČIN-ŠAIN, Zagreb, 1996, 19).

⁵⁶ Albert CAMUS, *Mit o Sizifu*, prev. Nerkez SMILAGIĆ, Sarajevo, 1989, 19.

⁵⁷ Jean-Paul Sartre u *Mučnini* donosi identično poimanje ljudskog života koje je obilježeno patnjom i beznađem.

⁵⁸ U predgovoru Orwellove knjige *Zašto pišem i drugi eseji* (prev. Marijan KRMPOTIĆ i Vladimir ROKSANDIĆ, Zagreb, 1983). Vladimir Roksandić objašnjava da se Orwell na kraju može shvatiti kao osoba čija je »hipersenzibilnost osuđena na patnju, odnosno čovjek koji je u sukobu s realnim svijetom uvijek na izvjestan način osuđen da gubi« (6), te naglašava njegovu stalnu borbu za istinom, koja je u suprotnosti s nemoralom koja naširoko vlada čitavim društvom. Orwell će to stilski nazvati moralnim svinjcem, a Schopenhauer će reći da taj svijet s moralne strane izgleda kao »lupeško konačište«. Arthur SCHOPENHAUER, *O temelju morala*, prev. Veselka SANTINI, Novi Sad, 1990, 141.

⁵⁹ Marguerite YOURCENAR, *Otvorenih očiju*, prev. Tihana MRŠIĆ, Zagreb, 1997, 53.

Schopenhauerov utjecaj na umjetnost

Druga polovica 19. stoljeća promijenila je gledanje i shvaćanje umjetnosti od strane europskih intelektualaca. Do tada se umjetnost shvaćala kao izvjestan estetski dodatak životu i kao zabava radi njegova uljepšavanja. Schopenhauer je svojim promišljanjem o umjetnosti doprinio da se na nju sada gleda kao na način života. Schopenhauer je smatrao da je umjetnost vrsta spoznaje koja omogućuje shvaćanje unutarnje prirode stvari, u suprotnosti s modernom znanosti, koja nam omogućuje shvatiti stvari koje su vidljive. Iz ovog proizlazi da i znanost i umjetnost omogućuju spoznaju stvari na različite načine, ali u tom smislu umjetnost ide u dubinu.⁶⁰

Umjetnici tog doba objeručke su prihvatili ovo Schopenhauerovo shvaćanje, u prvom redu stoga što im je to laskalo, jer je to bila potvrda da je njihov posao od izuzetnog značenja i da su oni zbog toga važni za cjelokupno društvo. Zato su i prigrlili Schopenhauerovu filozofiju, ali ono što ih je u njoj najviše privuklo jest izvjestan »misterij života«, te naglasak koji je Schopenhauer davao intuitivnom, što je širom otvorilo vrata proučavanju psihologije čovjeka.

S obzirom da je i sam Schopenhauer smatrao da je od svih umjetničkih područja, glazbena umjetnost sposobna najdublje proniknuti u tajne čovjekova života,⁶¹ nije čudno da je najveći utjecaj Schopenhauerova filozofija ostavila upravo na velikog stvaratelja glazbene umjetnosti, na Richarda Wagnera, »najkontroverznijeg lika u povijesti umjetnosti«. ⁶² Wagner i danas slovi za najvećeg intelektualca među skladateljima klasične glazbe i umjetnicima uopće. Ne samo da se bavio umjetnošću općenito, nego su objekti njegova zanimanja bili mnogo širi. Proučavao je filozofiju, književnost, politiku i povijest i taj njegov interes nije ostao samo na pukom čitanju, već je i sam objavljivao knjige, članke i pamflete. Činjenica da je Schopenhauer utjecao na Wagnerovo stvaralaštvo nije samo puka teorija, već je i sam Wagner o tome otvoreno govorio, gotovo

⁶⁰ »Svako umjetničko djelo, u stvari teži prikazati život i stvari na takav način, kakve su one uistinu, ali kakve ne mogu biti neposredno shvaćene od svakog čovjeka, kroz maglu objektivnih i subjektivnih slučajnosti. Tu maglu rastjeruje umjetnost. Kao što svi znamo, djela pjesnika, kipara i likovnih umjetnika uopće, sadrže čitavu riznicu duboke mudrosti, upravo zato što iz njih govori mudrost same prirode stvari, čije iskaze oni samo tumače, razjašnjavajući je, ponavljajući je čistijim jezikom« (Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung II*, 480).

⁶¹ »Dakle, na spomenuto pitanje odgovara za spoznaju svako umjetničko djelo, svaka slika, svaka statua, svaka pjesma, svaka scena na pozornici. I muzika na nj odgovara, i to dublje no sve druge umjetnosti, iskazujući najintimniju bit svakog života i egzistencije, jezikom koji je razumljiv sasvim neposredno, no koji se ne da prevesti na jezik uma« (*isto*, 349).

⁶² Robert AINSLEY (ur.), *Enciklopedija klasične glazbe*, prev. Željka BAČIĆ i dr., Zagreb, 2005, 238.

je bio opsjednut Schopenhauerom.⁶³ Wagner je 1854. godine⁶⁴ Schopenhaueru poslao kopiju *Prstena Nibelunga*, toliko je poštovanje imao prema njemu. Današnja suvremena shvaćanja ovog majstorskog djela otkrivaju da je Wagner u tom djelu prikazao sukobe moralnih sustava koji se protežu sve do razine individualne psihologije.

Susret sa Schopenhauerovom filozofijom zauvijek je promijenio Wagnera, kako u psihološkom, tako i u fizičkom smislu.⁶⁵ Mnogi Wagnerovi biografi⁶⁶ smatraju da je Schopenhauer doprinio svojevrsnom Wagnerovu oslobođenju; Schopenhauer mu je pomogao da se pronađe i sam sebe ohrabri. Wagner je svim poznanicima slao kopije Schopenhauerova *Svijeta kao volje i predodžbe*, te je stalno naglašavao tragediju njemačkih ljudi koji tako malo znaju o ovom velikom filozofu.⁶⁷ Obojica su proniknula u tajne psihologije o kojoj se do tada malo znalo, te su imali uvid u strastvenost muzike, a uza sve to, njihovo pisanje ili verbalno komuniciranje s ljudima uvijek je bilo prožeto različitim provokacijama. Napadali su sve što se moglo napasti.⁶⁸

⁶³ Sam Nietzsche bio je toliko impresioniran ovom intelektualnom vezom da je o njima govorio kao »blizancima po intelektu«. O tome će Magee govoriti u *The Philosophy of Schopenhauer*, u odlomku pod nazivom »Schopenhauer and Later Thinkers« (»Schopenhauer i kasniji mislioci«, prev. a.), 286-310, a mnogi autori puno detaljnije o Schopenhaueru i Wagneru. Uopće, Schopenhauer-Nietzsche-Wagner čine nerazdvojan njemački intelektualni trojac. Svi njihovi biografi uvijek će spomenuti i međusobne utjecaje između ovih triju velikana. Nietzsche će se kasnije udaljiti od Wagnera i o tome će se javno očitovati. O »slučaju Wagner« imamo neke fragmente u njegovoj knjizi *Ecce homo* (110-116), te o samom sukobu s Wagnerom (44 i dalje). Iako su jedno vrijeme bili nerazdvojni prijatelji, koji su se kasnije, zahvaljujući Nietzscheovu karakteru, udaljili, ipak je Nietzsche pred kraj života samo pohvalno govorio o Wagneru i o vremenu koje je s njim proveo, često govoreći isključivo o Schopenhaueru. Također, Thomas Mann, koji se bavio Schopenhauerom, isto je tako neke svoje tekstove posvetio »slučaju Wagner« (usp. Thomas MANN, *Dnevnici 1933.-1934.*, Novi Sad, 1980, 55).

⁶⁴ Praizvedba je bila tek 1876.

⁶⁵ I Wagner je, kao i mnogi prije spomenuti, objesio Schopenhauerovu sliku na zid svoje radne sobe.

⁶⁶ Među poznatije treba svakako ubrojati Thomasa Manna i Ronalda Taylora.

⁶⁷ Magee u *The Philosophy of Schopenhauer* (379) navodi jedno pismo koje je Wagner poslao Lisztu i u kojem govori sljedeće: »I have of late occupied myself exclusively with a man who has come like a gift from heaven, (...) into my solitude. This is Arthur Schopenhauer, the greatest philosopher since Kant, whose thoughts, as he himself expresses it, he has thought out to the end. The German professors ignored him very prudently for forty years; but recently, to the disgrace of Germany, he has been discovered by an English critic. All the Hegels, etc., are charlatans by the side of him. His chief idea, the final negation of the desire of life, is terribly serious, but it shows the only salvation possible. To me of course the thought was not new... Freedom from all dreams is our only final salvation.« (»U posljednje vrijeme bavio sam se isključivo jednim čovjekom koji mi je došao kao dar s neba (...) u moju samoću. To je Arthur Schopenhauer, najveći filozof od Kanta, čija su razmišljanja, kako ih on prikazuje, došla do samog kraja. Njemački profesori ignoriraju ga već četrdeset godina; ali nedavno ga je, na njemačku sramotu, otkrio jedan engleski kritičar. Svi ti Hegeli i drugi, samo su šarlatani za njega. Njegova glavna ideja, negacija želje za životom, je jako ozbiljna, ali pokazuje jedino moguće spasenje. Meni ovo razmišljanje nije novo... Oslobođenje od svih naših snova je jedini mogući put ka konačnom spasenju«, prev. a.).

⁶⁸ Ovdje se misli na intelektualne konfrontacije.

Wagner se detaljno susreo sa Schopenhauerovom filozofijom negdje sredinom 19. stoljeća. Tada je njegova promišljanja o životu obuzelo mistično-metafizičko shvaćanje, dijelom zbog utjecaja koji je na njega ostavila knjiga *Svijet kao volja i predodžba*, dijelom zbog susreta s budizmom. Središte njegove etike zauzela je sućut za svako biće koje na ovom svijetu nosi prokletstvo egzistencije. To će utjecati na stvaranje *Parsifala*, u kojoj je supatnja («*Mitleid*») ključna riječ. Smatra se da je Schopenhauer najviše utjecao na to djelo, kao i na *Tristana i Izoldu*, u kojoj je glavno pitanje upravo spasenje, pri čemu *Tristan i Izolda* izražavaju veliku želju za odbacivanjem individualnih egzistencija. Spasenje putem ljubavi je uopće ključna tema Wagnerovih opera, od samih početaka pa do kraja. Iako on govori o ljubavi muškarca i žene, ta ljubav uvijek ima obilježja sućuti i samoposvećenja. Valja ovdje naglasiti, neovisno o tome što Wagner u svojim djelima preispituje kršćanske teme,⁶⁹ da on, kao ni Schopenhauer, nije bio kršćanin, niti je vjerovao u Boga. Njegova vjera utemeljena je na filozofiji i metafizici supatnje, a svi su ti elementi proizašli upravo iz *Svijeta kao volje i predodžbe*.

Na kraju treba reći da je Wagner, kao i Schopenhauer, unatoč svom shvaćanju da je spasenje moguće pronaći samo kroz supatnju s drugima, život proveo u blagostanju, a zna se i da je iskorištavao svoje prijatelje smatrajući da sve treba biti njemu podređeno.⁷⁰ Zanimljiva je i činjenica da će i Wagner, kao i Schopenhauer i Nietzsche, u 20. stoljeću doživjeti velike zloupotrebe svojih djela, posebno od strane njemačkih fašista. Nietzsche će tada biti upotrijebljen kao svojevrsan pronacistički filozof čiji je preteča bio upravo Schopenhauer sa svojom afirmacijom volje, a Wagner je tu zauzeo mjesto kulturnog umjetnika kojeg su nacisti doslovno obožavali.

Iako je glazbena umjetnost bila za Schopenhauera najjasniji izričaj ljudskog stvaralaštva,⁷¹ posebno onog tajanstvenog u čovjeku, ne treba na ovom mjestu zaobići utjecaj koji je njegovo stvaralaštvo ostavilo na suvremenu likovnu umjetnost. Kraj 19. i 20. stoljeća obilježava sasvim nov smjer u likovnom stvaralaštvu. Razvojem modernih društvenih znanosti i novim pogledom na njih, u likovnoj se umjetnosti po prvi puta pojavljuje ekspresivan izričaj čovjekova stanja. Schopenhauer, svojim utjecajem na razvoj psihologije, zasigurno je doprinio ovome. Prvenstveno se na ovom mjestu misli na pokret ekspresionizma i nadrealizma kasnijih godina 20. stoljeća, ali njihove preteče su zasigurno bili i neki drugi umjetnici. Van Gogh, primjerice, pod utjecajem Zolina naturalizma, ali i potaknut teškim životom ljudi oko sebe, želio je na platnu u prvom redu

⁶⁹ Tipično djelo je *Parsifal*.

⁷⁰ U Bayreuthu je izgradio zgradu namijenjenu izvođenju isključivo svojih djela. U tome su mnogi ljudi pomogli (usp. Robert AINSLEY (ur.), *Enciklopedija klasične glazbe*, 56).

⁷¹ »Isto kao što nije sporno da je muzika, daleko od toga da bude pomoćno sredstvo poezije, neovisna umjetnost, pa čak i najmoćnija od svih, pa zato svoje ciljeve postiže vlastitim sredstvima...« (Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung II*, 527).

pokazati realnu sliku života, tj. pravu istinu.⁷² A ona zasigurno nije bila idealna. No ipak, najveći odjek u suvremenoj umjetnosti napravio je Edvard Munch svojom slikom *Krik*,⁷³ koja je postala prekretnica suvremenog slikarstva, jer je prvi put progovorila o unutarnjem stanju čovjeka, tj. o strahu i užasu, kako ju se najčešće shvaća.⁷⁴

Kasnije će, pojavom Freuda i razvojem suvremene psihologije i psihoanalize,⁷⁵ ovako slikarstvo zauzeti središnje mjesto u likovnoj umjetnosti, posebno u vrijeme uoči Drugoga svjetskog rata. Schopenhauer je, u tom smislu, bio navjestitelj krize koja će vrhunac doživjeti mnogo godina poslije njegove smrti, ali čiji su se počeci mogli nazrijeti još u njegovo doba.

Zaključak

Oduševljenje Schopenhauerovom filozofijom, pri čemu su njegovi sljedbenici najčešće iz konteksta vadili pojedine dijelove, ovisno o tome što im je bilo prihvatljivo, traje sve do danas. Pri tome su najveću popularnost stekli Schopenhauerovi aforizmi, satirični komentari o ženama, profesorima i filozofima i na takav se način koriste i danas. Schopenhauer je bio prvi filozof koji je umjetnosti dao iscjeliteljsku moć, naglašavajući njenu utemeljenost na intuitivnoj spoznaji, a umjetnika je povezoao s genijem, koji je uz to najčešće neshvaćen i odbačen. Na taj način je Schopenhauer svoju teoriju estetike povezoao s etičkom problematikom, smatrajući da umjetnost ima privilegij ne samo da shvati bit cjelokupnog života, već i da osigura mogućnost stvaranja otklona od cjelokupne tragedije ljudskog postojanja. To je također bio važan element zbog kojeg je Schopenhauer stekao slavu u tadašnjim kulturnim krugovima.

⁷² »Već sam izložio u ovom dijelu da je pravi cilj slikarstva, kao i umjetnosti uopće, da nam olakša shvaćanje (platonovskih) ideja bića ovog svijeta, pri čemu smo mi u isto vrijeme preneseni u stanje čiste, što će reći bezvoljne spoznaje« (Arthur SCHOPENHAUER, *Die Welt als Wille und Vorstellung II*, 497. Schopenhauer je o slikarstvu posebno govorio u § 36., iste knjige, 493-499), ali to shvaćanje važnije je u smislu njegova naučavanja o spasenju putem estetske kontemplacije.

⁷³ »Deformacija lika dovedena je do, za to doba, neviđenih granica« (Mario DE MICHELI, *Umjetničke avangarde XX stoljeća*, 30). Općenito, kao što je slučaj s Kierkegaardom u filozofiji, tako je ovaj slikar već samim imenom svojih slika (*Bolesni dan*, *Strah*, *Mrtvačka soba*, *Smrt sestre*) jasno stavio na znanje što su njegove preokupacije. »Munchov opus u suštini je izraz onog pesimizma, misticizma i egzaltiranog erotizma kakav se javio u europskoj literaturi fin-de-siècla. U njegovim slikama i grafici trajno su prisutni motivi bolesti, smrti, desperacije, samoće, gorčine, patnje i morbidne erotike, izraženi ili oporo naturalistički, ili simbolički, ili kao halucinantne vizije« (*Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Zagreb, 1964, 509).

⁷⁴ Za obojicu navedenih slikara poznato je da će zbog svoje opsjednutosti tragedijama ljudskog roda, sebe same dovesti do stanja ludila ili barem do njegova ruba.

⁷⁵ Važno mjesto zauzet će tada Salvador Dali, koji je velik dio Freudove psihoanalize prenio na platno, posebno naglašavajući paranoidno, histerično, podsvjesno i neurotično u čovjeku. Kao i Schopenhauer, nikada nije propuštao priliku kako bi naglasio veličinu svoje genijalnosti. Neki će autori takvu vrstu slikarstva nazvati i »metafizičkim slikarstvom«.

U današnje je vrijeme jasno da je Schopenhauerova zasluga, ako gledamo isključivo s estetskog stajališta, u tome što je estetiku shvatio ne samo kao opuštajuće sredstvo za mnoge, već i kao intenzivniju formu znanja. To se vidi već i u njegovu načinu pisanja kojim je zadivio ljude i izravno utjecao na različite stvaratelje. Razvoj dramatismu u njegovim knjigama čini prijelaz iz filozofskoga sustava prema književnom djelu i odvija se tako suptilno da je njegovo značenje literarnoga stvaratelja gotovo jednako značenju filozofskoga stvaratelja.

Jasenka Frelih

Schopenhauer's Influence on Literature and Art

Summary

Arthur Schopenhauer (1788.-1860.), the philosopher of post-Kantian tradition, known as a 'philosopher of pessimism', author of *The World as Will and Representation*, became popular more over the contemporary writers and artists rather than over his influence on the philosophers of a younger generation. His pessimistically coloured world was pure source of inspiration for the writers, but also for the musical and fine artists. It is significant in a first place the influence that he had on Nietzsche and Wagner, but the influence on the other great men of that time, such as Tolstoy, Kafka and later Hesse is important too. The above-mentioned Schopenhauer's followers have not been supporting his philosophy in complete, but rather parceled out his thought. Schopenhauer is researched today more than ever and his philosophy still has to be properly evaluated. It is a fact that Schopenhauer's way of writing, together with some later exceptions, is unique literary style until today.

Key words: Literature, Art, Nietzsche, Wagner.

(na engl. prev. Jasenka Frelih)